

# Prikaz Rakovičke bune u novinama i hrvatskoj historiografiji

## Sažetak

Rad se bavi pitanjem prikaza i percepcije Rakovičke bune te njezinih sudionika u novinama neposredno nakon izbijanja bune. Usto, rad će prikazati i analizu događaja u hrvatskoj historiografiji općenito. Upravo radi različitih interpretacija bune koje su se mijenjale tijekom vremena možemo tvrditi kako je ona, kao i lik Eugena Kvaternika, bila iskorištavana u političke i ideološke svrhe. Ukazujući na ključne promjene u viđenju bune tijekom dvadesetog stoljeća, autor zastupa tezu kako je buna bila iskorištena za održanje dualizma na vlasti, a kasnije zanemarena sve do kreiranja suverene hrvatske države krajem 20. stoljeća.

## Ključne riječi:

Rakovička buna, Eugen Kvaternik, novine, historiografija

## 1. Uvod

Druga polovica 19. stoljeća predstavlja politički veoma promjenjivo razdoblje hrvatske povijesti tijekom kojeg se razvija nekoliko državotvornih ideologija, od kojih je jedna bila i pravaška. Začetnici i nositelji pravaške ideologije, prvo Ante Starčević te zatim i Eugen Kvaternik, zalagali su se za okretanje od dotadašnjega bečkog dvora i polagali nade u kreiranje samostalne hrvatske države. Upravo Rakovička buna predstavlja neuspjeli pokušaj Eugena Kvaternika da kreira neovisnu hrvatsku državu, no dizanje bune bilo je loše isplanirano i rezultiralo je njegovim polaganjem najveće žrtve, vlastitog života. No, proučavajući novine toga doba, uočavamo razne percepcije bune koje nam pružaju širi uvid u političku situaciju hrvatskih krajeva, prvenstveno u odnosu na pitanje feudalističkog ustroja Monarhije, ali i same odnose između političkih stranaka unutar zemlje. S druge strane, pristupi prikazu bune u historiografiji mijenjaju se ovisno ili u skladu s predominantnim (ideološki ili politički često uvjetovanim) paradigmatima i mogućnostima slobode historiografskog rada. Tako će se tijekom ključnih perioda hrvatske povijesti 20. stoljeća percepcija bune bitno mijenjati, od prenaplašavanja

njezine važnosti, zatim određenog zanemarivanja da bi pred kraj stoljeća bila čak i pozitivno valorizirana.

## 2. Tijek Rakovičke bune

Tema samoga rada nije opisati tijek bune, glavne sudionike ni ciljeve koje si je Eugen Kvaternik zadao, no kako će se spominjati nekoliko imena iz tadašnje politike, nužno je u vrlo kratkim crtama ipak predočiti njezin tijek. Rakovica se nalazi na granici Korduna i Like te je u doba druge polovice 19. stoljeća bila u tadašnjoj Vojnoj Krajini, u neposrednoj blizini granice s Osmanskim Carstvom. U tome je mjestu Eugen Kvaternik podigao bunu 8. listopada 1871. s ciljem odcjepljenja Hrvatske od Austro-Ugarske Monarhije. Dan prije u obližnjem selu bila je osnovana Privremena narodna vlada u kojoj je Kvaternik bio imenovan regentom, Ante Rakijaš ministrom rata, Petar Vrdoljak ministrom unutrašnjih poslova, Vjekoslav Bach ministrom financija, a Rade Čuić glavnim vojnim zapovjednikom.<sup>1</sup> Prilikom ustanka Kvaternik se primarno oslanjao na krajišnike i seljake, no radi nesloge među redovima njegove ustaničke vojske i izdaje unutar redova, sama buna vrlo brzo bit će osuđena na propast, a njezini vođe bit će ubijeni u zasjedi ili osuđeni na prijekom sudu. Iako mnogi članovi Stranke prava nisu bili upoznati s bunom, njezin predsjednik Ante Starčević je zatvoren, a stranka, kao i njezino glasilo, bila je zabranjena.<sup>2</sup>

## 3. Prikaz bune u novinama

### 3.1. Naznake i opis bune

Dokaze da je Eugen Kvaternik planirao bunu neće biti moguće pronaći u novinama jer je to radio tajnim kanalima kako njegovi suradnici, ali i javnost, o tome ne bi saznali. No određene indikacije da je Eugen Kvaternik dugo razmišljao o ideji bune mogu se pronaći u djelima koje je napisao tijekom svojeg boravka u emigraciji u Rusiji, Italiji i Francuskoj tijekom 1860-ih. Upravo te ideje kristalizirat će se i jasno ukazati u nekoliko članaka koje piše u pravaškom glasilu *Hrvatska*. Tako na primjer u članku *Načela socialna*, objavljenom 20. kolovoza 1871., Kvaternik vrlo jasno pita svoje sunarodnjake „...dva pitanja, na koja može i najneobraženiji puk obćim glasovanjem odgovoriti, a ova jesu: Tko si? I želiš li biti u svojem, ili tuđi sluga?“<sup>3</sup> Takve izjave gledane pojedinačno možda ne zvuče znatno agitacijske za nekakvu konkretniju akciju, no te godine propaganda pravaške stranke bila je vrlo aktivna tako da je nacionalni osjećaj bio izraženiji nego inače. Tome je doprinijela i činjenica da je organizirana proslava dvjestogodišnjice pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana koja je održana u Zagrebu, a koju su pravaši iskoristili kako bi ukazali na sužanjski položaj Hrvatske.<sup>4</sup> Tom prilikom se u glasilu *Hrvatska* objavljuju članci koji pozivaju na ujedinjenje hrvatskog naroda jer će „neverni Hrvati“ koji se ne odazovu takvu pozivu biti „sukrivci krvnika naših“.<sup>5</sup>

U člancima koji se objavljuju u vremenu prije izbijanja bune na širem području Rakovice lako je prepoznati sentimente lokalnog stanovništva koje će Kvaternik iskoristiti kako bi podigao ustanak. U glasilu *Branik*, u izdanju od 23. lipnja 1871., pronalazimo kako planirana podjela utjecaja u krajiškoj zoni po kojoj bi znatan utjecaj u Krajini imali austrijski i mađarski krugovi „duboko povredjuje naše građansko poštenje i ono našega vojničkog stališa“ te je rezultirala „obćinitim jaukom i ogorčenjem“.<sup>6</sup> U nastavku tog članka donosi se molba caru: „Mi se dakle javljamo i usudujemo položiti na skuta vašega veličanstva najponizniju prosbu: neka ono nedopusti, te bi se odkrojila sudbina vojnoj krajini, nenaslušavši njezinih slobodnom voljom izbranih pouzdanikah, već krajina neka sama bude dionica na svem radu

hrv.-slav. Sabora, jerbot je samo ovako moguće, da se naši najdraži i najsvetiji interesi sačuvaju a samovolja i pohlepa suzbije.“<sup>7</sup> Samo mjesec dana kasnije u istom glasilu navodi se kako „narod se osvještjuje (...), pripravan je narod žrtve doprinieti, „svi ćemo za jednoga, nepuštamo jednoga za sve!“ glas je našeg naroda“.<sup>8</sup> Tako se u rujnu i listopadu, neposredno prije same bune, na širem području Ogulina provodila eksploatacija krajiških šuma zbog čega su bile prisutne i česte istrage oko krajiških čestica, što je ponekad dovodilo i do ekscesa.<sup>9</sup> Tako se i u *Obzoru*, glasilu Narodne stranke, opisuju sentimente krajišnika koji su „osramoćeni, povriedjeni, rastuženi da se više nemože, pa da se ta gorka naša čaša prelije, eto nam bi iztragah poput bujice po ogulinskoj pukovnji.“<sup>10</sup>

Sami detaljniji opisi bune pojavljuju se u novinama nekoliko dana nakon što je ona bila ugušena. Iz toga možemo iščitati i samu brzinu prenošenja informacija toga doba, ali ujedno i mogućnost postojanja određene cenzure provođene od strane vlasti koja namjerno nije htjela širiti ikakve informacije o buni sve dok ona nije ugušena. Još je bitno naglasiti kako mnogi od dopisa toga vremena nisu objektivni, nego izražavaju stavove glasila u kojima se objavljuju što pogoduje ovom radu koji prikazuje polaritete percepcije bune u javnosti.

Jedan od opširnijih dopisa pojavljuje se u *Obzoru* 14. listopada 1871. u kojemu se buni daje poprilično velik značaj govoreći kako se „na glas dojavljen iz Zagreba, zajedno s Dalmacijom, Bosnom, Srbijom i Crnom gorom imao ustanak podići.“<sup>11</sup> Tu je važno naglasiti kako se naglašavanjem ovako širokog područja ustanka zapravo htjelo ukazati na nepodobni slavenski karakter te ga na neki način povezati s ostalim slavenskim narodima, prvenstveno Česima koji su upravo u to vrijeme polagali nade u moguću reformu i eventualnu federalizaciju Monarhije. Kao što je bilo spomenuto, neki od dopisa objavljenih u glasilima jasno iskazuju svoje viđenje bune. Tako se u izdanju *Obzora* od 16. listopada navodi kako „domaće službene novine po običaju svomu mahnitaju po zraku i hoće silom da taj ustanak nategnu u savez s dojakošnjim radom narodne stranke.“<sup>12</sup> Što se tiče povezivanja upravo narodnjaka s bunom, određena legitimacija tog čina može se pronaći u činjenici kako je nekoliko tjedana prije same bune Narodna stranka objavila tzv. *Rujanski manifest* u kojemu je Nagodbu proglasila nezakonitom te osudila djelatnosti unionista, što im se zatim predbacivalo kao mogući razlog povezanosti s bunom.<sup>13</sup> Dodatan razlog takvoj reakciji pripadnika Narodne stranke može se pronaći i u činjenici kako je glavni cilj bune, po navodima vojničkih oblasti koje su „odmah opazile zle nakane tih urotnikah“, bio „pohvatati narodne zastupnike izabrane na sadašnji sabor“ koji su trebali biti pogubljeni nakon što bi ustanici došli do Zagreba.<sup>14</sup> O tome nam svjedoči i korespondencija između Franje Račkog i Josipa Jurja Strossmayera u kojoj Rački piše Strossmayeru: „Ne čudite li se ludorijam tako zvane Stranke prava. Našli su kod Bacha, Kvaternika i t.d. pisama, u jednom (pismu) bili su obilježeni oni (...), koje bi smaknuli čim osvoje Zagreb, a među njima jesu: Mažuranić, Mrazović, Rački, Crnadak, Krestić i t.d.“<sup>15</sup> Označavanjem narodnjaka kao mogućih sukrivaca bune od strane vojske, a time i režima, najjače oporbene sile stavljale su se u nezavidan položaj koji bi omogućio vlasti da ih stavi pod pasku teških reperkusija.

Bunu se nije povezivalo samo sa širim područjem hrvatskih i okolnih zemalja, nego i s nekim konkretnim organizacijama. Tako se u izdanju *Narodnih novina* od 18. listopada 1871. navodi kako su kod Davida Starčevića pronađena pisma koja „dokazuju da su vodje rakovičkog ustanka stajali u savezu sa parižkom „internacionalom“ i s ruskom revolucionarnom strankom“ te da je Kvaternik postavljen za vođu ustanka po nalogu Pariza.<sup>16</sup> Ovakve konkretne povezanosti proizlaze iz činjenice da je Kvaternik dugo vremena tijekom 1860-ih proveo u emigraciji i to upravo u Rusiji,

Francuskoj, ali i u Italiji gdje je agitirao za svoju viziju neovisne Hrvatske. U nekim stranim glasilima pojavljuju se i dopisi koji povezuju i članove ugarske vlade s bunom, no to se pokazalo neistinitim.<sup>17</sup> Ipak, sami čin povezivanja bune s članovima ugarske vlade može se protumačiti kao i dokaz određenog animoziteta prema njima radi različitih političkih ciljeva, dok se povezivanjem bune s Parizom htjelo dodatno proširiti strah među narodom od moguće revolucije.

Opise bune nalazimo i u glasilima u susjednim zemljama poput Srbije gdje opozicijska glasila iznose svoje stavove kojima suosjećaju s graničarima navodeći kako bi Rakovička buna mogla „služiti grofu Andrašiju za ozbiljnu opomenu da pravednim željama hrvatsko-srbskoga naroda za dosta učini i da sa Narodnom strankom u pregovore stupi“ navodeći vlasti „da se sete da je mala iskrica često veliki požar prouzrokovala.“<sup>18</sup> S druge strane režimski orijentirana glasila poput *Srpskog naroda* ponavljaju navode koji se javljaju u nekim hrvatskim glasilima o povezanosti ustanika s pariškim komunistima i ruskim revolucionarima.<sup>19</sup> Najznačajniji opozicijski članak koji je stao u obranu ustanka, po navodima Koste Milutinovića, napisao je Svetozar Marković u glasilu *Radenik* te u njemu Marković ukazuje na teško stanje graničara i seljaka koji više nisu mogli trpjeti tiraniju „jedne nasilničke vlade, koja prosto bez ikakvog zakona hoće oružanom silom da otimlje prava narodu, da ga gnjavi i tiraniše.“<sup>20</sup> Zastupajući i ne odustajući od takvog viđenja bune i tijekom polemike koja je popratila objavu tog članka, Marković zaključuje da bi se zaustavila tiranija jednog naroda nad drugim, kao što se po njemu događalo u Vojnoj Krajini, „nema drugog puta da se narod oslobodi nego: revolucija; a odelite bune spremaju revoluciju bolje no išta drugo.“<sup>21</sup>

### 3.2. Prikaz ustanika u novinama

Prikaz ustanika bilo koje zavjere koja je za cilj imala rušenje tadašnjega državnog poretka vrlo često, ako ne i uvijek, dovodi do toga da će se njihove vođe pokušati ocerniti i negativno prikazati u novinama. Tako ne čudi dopis *Obzora* od 16. listopada 1871. u kojemu se ustanike opisuje kao „delije“ koje su smatrale da mogu sa svojom „četicom“ i „ukradjenih 15.000 for počiniti čudesa“.<sup>22</sup> Nadalje Kvaternika se ponekad naziva i „stari urotnik“ ili „stari licomjerac“, dok se za Antu Rakijaša piše kako je prema zarobljenicima bio na početku „doduše vrlo ljubazan“, ali da ih je kasnije terorizirao prijeteci im da kopaju vlastite grobove ili govoreći ostalim ustanicima „... da će na živih sužnjih učiti gadjati.“<sup>23</sup> Negativnoj slici ustanika pridonose i opisi u kojima se spominju navodni govori i uzvici, većinom laži, koje su izrekli ustanici tijekom svojih pohoda po selima poput onoga u kojemu se navodi da u ustanku sudjeluju „generali i baruni, a neku viknu iz mase: i biskup zagrebački.“<sup>24</sup> Zanimljiv je dopis *Obzora* od 25. listopada u kojemu se patetičnim opisima zapravo izruguje Kvaternika navodeći da „mišljaše on pomoću prevrata sinuti kao meteor na nebu Hrvatske i Austrije, a ono je okresnuo žigicu, koja je jedva u toliki plamenak sjevacnula, da razasja njegovu i njegovih drugovih drugovah neizkazanu smiešnost i ludost...“<sup>25</sup> Slične negativne opise nalazimo i *Našoj slozi*, prvim novinama na hrvatskom jeziku u Istri, gdje se navodi kako su graničari pogubili Kvaternika, Rakijaša i Bacha „kad su se uvjerali, kakove su to budale ter da razdor i trovanje u hrvatskom narodu siju.“<sup>26</sup>

S druge strane zanimljiviji su opisi u kojima su ustanici prikazani čak i na određenoj razini pozitivno. Tako *Obzor* u svom izdanju od 24. listopada donosi opis ustaničke vojske koja ide „u dobru vojničku redu“ na čelu s vojnim zapovjednicima Čuićem i Rakijašom, a zatim dolazi Kvaternik „u pokrivenih kolih sa četiri konja“ kojega „sliedjaše do 30 konjanikah“.<sup>27</sup> Kakav je to prizor bio za ta sela koje su ustanici pohodili govori činjenica da je Plaško bilo „prvi put svjedok tolika događaja; zato sakupi se sve staro i mlado, veliko i malo“.<sup>28</sup>

Buna je česta tema novina i nakon njezina završetka, a pogotovo se ponovno pojavljuje kao česta tema tijekom njezinih raznih obljetnica. Tako se povodom dvadeset pete godišnjice izdaje i prva pjesma posvećena žrtvama Rakovičke bune, a uoči četrdesete obljetnice Antun Gustav Matoš objavljuje svoju pjesmu posvećenu Kvaterniku nazvanu *Epitaf bez trofeja* koja započinje stihovima *Tu leži Div / Naš stid i sram / Što bješe kriv, / Jer bješe sam*.<sup>29</sup>

### 3.3. Prikaz vlasti u gušenju bune

Iako je vojna vlast bila vrlo efektivna i brza u ograničavanju, a zatim i gušenju bune, iz tadašnjih glasila može se iščitati i suptilna kritika vlasti. To se prvenstveno odnosi na pojedince poput „nadporučnika“ Peha koji je jednom prilikom zamijenio ustanike za regularnu vojsku te tako zapravo dopustio da se ustanici približe jednom selu te njega zarobe. Na njegovu sreću, ustanici su ga pustili „s nalogom, da im mora do pomoći biti u njihovom poslu. Nu ovaj uvreba zgodu, te umakne put Drežnika”.<sup>30</sup> Iz ovakvih primjera možemo uočiti određenu dozu nekompetentnosti lokalnih vojnih zapovjednika koji su bunu smatrali olakotnom situacijom koja će se sama smiriti. No neka glasila poput *Obzora* upućuju krivnju i na ugarsko-hrvatsku vladu te navode kako je ugarska vlada postupala prema Krajini „onom bezobzirnosti na prava i pravедnosti, koja mora u svakom svjestnom narodu poroditi osjećanja nezadovoljnosti...”<sup>31</sup> S druge strane hrvatsku vladu tereti se da je „odgajala svakovrstnom projekcijom i podporom sijače” tako da se događalo da „ne samo što su učenici izvodili serenade Kvaterniku i Starčeviću, nego su ih vodili gimnazijalni ravnatelj i profesori”.<sup>32</sup>

## 4. Prikaz Rakovičke bune u hrvatskoj historiografiji

### 4.1. Prikaz bune u historiografiji do Drugog svjetskog rata

Što se tiče hrvatske historiografije, Martin Polić, prvi povjesničar koji je pisao o tome razdoblju, na temelju je novina izlučio da se Rakovičkoj buni u prvi tren davala velika važnost. Tek je kasnije postao poznat njezin slabi dohvat tako da je u njegovo doba prevladavalo mišljenje kako ona nema neku veću važnost.<sup>33</sup> Za razliku od njega, Rudolf Horvat naglašava važnost Rakovice u austrijskoj politici navodeći kako se bunom okoristio ugarski ministar predsjednik Gyula Andrássy kako bi Slavene predočio kao buntovnike kojima se ne može povjeriti vodstvo, stoga je uveden dualizam.<sup>34</sup> Važan je izvor za percepciju bune privatna korespondencija upravo ugarskog ministra predsjednika s barunom Béloom Orczyjem u kojoj se uočava da je Rakovica igrala bitnu ulogu u široj austrijskoj politici, navodeći „nelojalne putove, kojima su Česi i Hrvati krenuli” u trenutku kada se trebala potpisati nagodba između cara i kralja Franje Josipa i češkog naroda koja bi vjerojatno dovela do federalizacije monarhije.<sup>35</sup> Da je Andrássy gledao na bunu kao na dobar politički adut u odnosu na Beč i mađarsku poziciju spram Hrvatske i Slavonije, govore podaci koje prenosi Andrássyjev sekretar Imre Halász prema kojem je Andrássy nakon što je saznao o buni „bio dobre volje i nije tajio, da očekuje od te ogulinske uzbune povoljni politički utjecaj s obzirom na Hohenwartove osnove.”<sup>36</sup> Neka od djela o Kvaterniku i Rakovici iznosila su i dubiozne podatke poput onoga da se Kvaternik zaogrnuo „plaštem sličnom onom, što ga nosahu hrvatski kraljevi”, makar se taj podatak često pojavljivao u novinama.<sup>37</sup> Također, teorije o povezivanju bune s nekim jugoslavenskim ili panslavističkim karakterom nisu dugo držale vodu tako da se već 50 godina nakon bune ti podaci iznose s blagom nevjericom.<sup>38</sup> Iste godine kada Karanović piše svoje djelo, Emilij Laszowski piše kratku povijest Rakovice upravo u spomen na Eugena Kvaternika te navodi kako se u novijoj povijesti Rakovice nije dogodio nijedan bitniji događaj sve do 1871. „kad se u njoj odigrava veliki pokret Kvaternikov, u kojem je on

zaglavio zajedno sa svojim vjernim drugovima.<sup>39</sup> Nadalje spominje kako je Rakovica nakon bune postala „mjestom mnogih hodočašća Hrvata, koji su se klanjali na grobu Kvaterniku i njegovoj ideji, ljubeći svetu hrvatsku grudu“.<sup>40</sup>

Grgur Jakšić, 1929. godine, prvi donosi izvještaje Rade Čuića u kojima on opisuje tijek Rakovičke bune. Tako Jakšić prenosi da je Čuiću, nakon što je uhvaćen, obećana određena protekcija od srpske vlade te da će ga srpska vlada upotrijebiti za određene političke stvari u Bosni.<sup>41</sup> Kasnije navodi kako su ga Starčević i Kvaternik uvjerali u veliku podršku za njihovu bunu te su se nadali da će im Rusija, a pogotovo Srbija pomoći jer su u Beogradu imali svoje agente koji su propagirali ustanak.<sup>42</sup> Donosi se opis jednog velikog sastanka koji se održao pred samu bunu na kojemu se navodi kako je veliki dio Hrvatske spreman za ustanak, no unatoč tom optimizmu, ubrzo će se uvidjeti nespremnost pobunjenika, pogotovo nakon što počne ustanak, kada će Rakijaš, kako ističe Čuić, donijeti nekoliko samostalnih odluka koji su bitno utjecale na tok bune te time i njezin kraj.<sup>43</sup>

Važan doprinos percepciji bune donio je Ferdo Šišić koji zastupa tezu o važnosti bune na razini Monarhije, određujući ju kao temeljni događaj koji je doveo do opstojanja dualizma, a ne uvođenja federalizma.<sup>44</sup> U određenim dijelovima njegov doživljaj Kvaternika dobiva i romantiziran značaj:

„Snažni njegovi patriotski osjećaji, teška bol, što mu je kidala dušu, zbog narodne nesreće i nepokolebljiva vjera u božiju pravdu, bijahu one sile u njegovoj nutрини, koje su korake njegove najposlije navrnule na jezoviti put otvorene revolucije, bez sredstava, bez izgleda i bez uspjeha. Ovjenčan tako mučeničkom aureolom, stekao je jedno od najčasnijih mjesta u hrvatskoj historiji.“<sup>45</sup>

Na tragu Šišićevog shvaćanja, mnogi hrvatski povjesničari 20. stoljeća imat će sličnu percepciju bune. Tako i Josip Horvat u svojoj *Političkoj povijesti Hrvatske* navodi kako car radi Rakovičke bune popušta pred mađarskim zahtjevima da se prekinu pregovori s Česima, tj. održi dualizam u monarhiji.<sup>46</sup> Slični prikaz Kvaternika nalazimo i u drami Augusta Cesarca, koji iako nije povjesničar, ekstenzivno istražuje lik Eugena Kvaternika i samu Rakovičku bunu. U predgovoru drame Cesarec opisuje Kvaternika, konstatirajući da je bio „stalni plivač protiv struje“, „borac do posljednjeg daha“ te ga prepoznaje kao jednog od nacionalnih junaka Hrvatske, povezujući njegovo djelovanje čak i s Ljudevitom Posavskim.<sup>47</sup> Tu tezu potvrdilo je i otkrivanje dnevnika Rade Čuića, glavnog vojnog zapovjednika ustaničke vojske, u kojemu on navodi kako je Kvaternik imao agente u Srbiji te polagao veliku nadu u pomoć Rusije, no to se nije ostvarilo.<sup>48</sup> Rudolf Horvat, na sedamdesetu obljetnicu Kvaternikove pogibije, ponovno se osvrće na samu Rakovičku bunu, no zanimljivo je za primijetiti kako se sada ne dotiče vanjskopolitičke situacije, što bi moglo ukazivati na promjenu viđenja bune u odnosu na njegovo ranije djelo.<sup>49</sup>

#### 4.2. Prikaz Rakovičke bune za vrijeme Jugoslavije

Iako je takva percepcija bila proširena, postupno se razvijalo novije viđenje bune koje se temeljilo na tezi da buna zapravo nije imala tako važan odjek u Monarhiji kao što joj se dotad pripisivalo. Tragove takve teze možemo naći već u radu književnika Milutina Nehajeva 1930-ih, no taj će pristup razviti i do kraja obraditi Jaroslav Šidak i Mirjana Gross koji su obradili Rakovičku bunu u nekoliko svojih djela. Općenito, njihova djela predstavljaju jedna od rjeđih koja se tiču pravaške ideologije u doba druge Jugoslavije. Iz toga se može iščitati određeno zanemarivanje nacionalno nabijenih tematika kojima se protivio jugoslavenski državni vrh, tako da će historio-grafija pristupati temama primarno iz npr. ekonomske, socijalne i ideološke pozicije, pa tako i liku Eugena Kvaternika.<sup>50</sup> Tako i na ovom primjeru uočavamo tipičan obrat u historiografskim istraživanjima koji je uslijedio u zemljama nakon uspostavljanja

socijalizma. Tek nakon određenog popuštanja stege, postalo je moguće slobodnije istraživati teme iz nacionalne povijesti što će i rezultirati radovima Mirjane Gross i Jaroslava Šidaka koji se tiču Rakovičke bune. Tako već 1961. Jaroslav Šidak objavljuje *Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici g. 1871.* u kojemu razlaže tezu kako Rakovička buna jednostavno nije mogla imati značajan utjecaj u rangu cijele Monarhije jer je predstavljala ustanak koji je bio više lokalnog karaktera bez realnih mogućnosti da se proširi i obuhvati znatniji prostor.<sup>51</sup> Desetak godina kasnije, točnije 1973., kada Šidak dorađuje svoju tezu u *Studijama iz XIX. stoljeća*, Mirjana Gross izdaje *Povijest pravaške ideologije* u kojoj se nadovezuje na Šidakovo istraživanje te se slaže s njegovim viđenjem. Gross navodi kako je upravo ustanak „jarko osvijetlio ono što je bilo najvrednije u pravaštvu, težnju za suverenosti i slobodom hrvatskog naroda.“<sup>52</sup> Iako bismo očekivali da će povodom stogodišnjice bune biti objavljen veći broj izdanja koji će barem na neki način komemorirati ovaj događaj, takva reakcija je izostala, osim pojedinačnih događaja poput znanstvenog skupa „Eugen Kvaternik i Rakovička buna“ održanog u Zagrebu 22. i 23. studenog 1971. godine na kojemu su sudjelovali Nikša Stančić, Igor Karaman i dr. Jedno od rijetkih djela koje se bavi Kvaternikovim likom i izdano je iste godine priredila je Ljerka Kuntić koja u predgovoru djela potvrđuje prethodne opise o toku same bune te navodi da unatoč raznim percepcijama bune „jedno je nepobitno, Hrvatska je u Rakovici manifestirala svoju volju da »živi ter da hoće i nadalje živjeti«.“<sup>53</sup> Za samog Kvaternika navodi kako „hrvatska historiografija XIX. stoljeća ne poznaje ličnost koja bi u političkoj borbi (...) tako do kraja dosljedno zastupala hrvatsko pitanje.“<sup>54</sup> Na kraju djela Kuntić zaključuje kako mnogi pisci i povjesničari nisu shvaćali smisao Rakovičke bune: „Rakovica je sinonim za cilj vrijedan svake pa i krajnje žrtve, djelo bitno različito od opozicije, mecenatstva, agitacije, konspiracije i domaće stranačke konfrontacije, eminentno politički cilj, koji, u odnosu na stanje tadanje Hrvatske, ne ostavlja mjesta ni najmanjem kompromisu s obzirom na Kvaternikov program: slobodu Hrvatske.“<sup>55</sup>

Jedan od razloga zašto nije bio objavljen veći broj knjiga na stogodišnjicu bune mogle bi biti prilike u kojoj se Hrvatska u to doba nalazila, prvenstveno period kraja i gušenja Hrvatskog proljeća tijekom kojega bi ovakve nacionalno nabijene teme mogle uzrokovati intervenciju vlasti i moguću zabranu tiska. U tom kontekstu se upravo objavljuje djelo Šidaka, Karamana, Gross i Šepića u kojemu se navodi ogorčenje Kvaternika radi činjenice da nije izabran u Hrvatski sabor na zadnjim izborima, ali i zbog sukoba unutar same stranke radi kojih „je u svom ogorčenju nesumnjivo pretjerao“.<sup>56</sup> U djelu se navodi kako još uvijek nisu poznati razlozi zašto Starčević nije bio obaviješten o samom ustanku te se navodi kako nezadovoljstvo krajišnika, na koje se Kvaternik toliko pozivao, „nije, samo po sebi, moglo biti dovoljno jako da se razgori u masovni ustanak“, barem ne na području s većinskim srpskim stanovništvom.<sup>57</sup> Zanimljivo je primijetiti kako su autori naveli i podatak kako buna nije imala utjecaja na ishod Hohenwartovog pokušaja nagodbe, iako ju je ugarska vlada pokušala iskoristiti kao argument te da je pokušaj nagodbe propao prije same Rakovice radi protivljenja Nijemaca što je ultimativno rezultiralo jačanjem dualizma.<sup>58</sup> Iste opise događaja pronalazimo i u enciklopedijama toga vremena u kojima se navodi da „u našoj je historiografiji donedavno prevladavalo netačno mišljenje da je upravo ona [Rakovička buna, A.O.] pružila zgodnu priliku protivnicima spomenute Nagodbe, prvenstveno ugarskom ministru-predsjedniku, grofu Gyuli Andrassyju, da sruše Hohenwartovu vladu i tako onemogućie promjenu dualističkog režima“.<sup>59</sup> Upravo je pitanje pravaštva i ideja kreiranja jugoslavenske zemlje, a time i lika Eugena Kvaternika, dovelo sredinom 1970-ih do polemike na stranicama *Jugoslovenskog istorijskog časopisa*, prvenstveno između Milorada Ekmečića i Mirjane Gross, no

kako se ovaj radi ne bavi prvenstveno idejom pravaštva, smatram da trenutno nije potrebno ulaziti u tu tematiku.<sup>60</sup>

#### 4.3. Prikaz Rakovičke bune nakon raspada Jugoslavije

Noviji val istraživanja Rakovičke bune dolazi na kraju 20. stoljeća nakon raspada Jugoslavije i kreiranja samostalne hrvatske države. Nije iznenađujuće da se na valu nacionalizma ide u prošlost kako bi se pronašle osobe koje bi mogle poslužiti kao primjeri narodnih vođa, ukazujući na hrabrost junaka koji su podlegli u borbi za vlastitu zemlju, a takva osoba se pronalazi upravo u liku Eugena Kvaternika. Tako npr. Nikša Stančić zaključuje svoj članak zaključkom kako je „Rakovički ustanak 1871. godine bio istodobno i krajiška buna i nacionalni oslobodilački ustanak kao dosljedan izraz pravaškog programa i njegova bitnog cilja, stvaranja samostalne Hrvatske.“<sup>61</sup> S druge strane, Stjepan Matković istraživao je pitanje valorizacije Eugena Kvaternika te svoj rad zaključuje mislima da, iako je buna bila neuspješna i sam Kvaternik poginuo, ostao je „za mnoge nacionalne pregaoce protuhabsburškoga smjera izvor za proricanje događaja koji su doveli do raspada Dvojne Monarhije.“<sup>62</sup> Sličan stav iznosi i Dragutin Pavličević u svojoj *Povijesti Hrvatske* u kojoj navodi kako buna nije uspjela zbog loše pripreme, ali da unatoč tome što su Kvaternikovi suvremenici njegov pokušaj smatrali kao „nepromišljen i nerealan korak“, „ne može se poreći da je Kvaternik svjesno dao život za svoje ideje o slobodnoj i neovisnoj Hrvatskoj do koje se moglo doći samo borbom“ te time po autoru nastavlja nasljeđe Zrinsko-Frankopanske urote.<sup>63</sup> U novije vrijeme Željko Holjevac navodi kako se Kvaternik nosio sličnom idejom kao i Garibaldi koji je uz pomoć svojih pristalica uspio pridonijeti ujedinjenju Italije, ali da „buna nije imala širu osnovu, događaji su kobno izmaknuli iz Kvaternikovih ruku“ te je u takvoj situaciji buna bila osuđena na propast.<sup>64</sup> Od tada pa do sada, Kvaternik i Rakovička buna stalna su pojava istraživačkih radova povjesničara te se može zaključiti kako je, od nekada prešućene teme, lik Eugena Kvaternika na određeni način vraćen u svjetlo javnosti te na valu nacionalizma krajem prošlog stoljeća vraćen u kanon hrvatskih junaka koji su poginuli za vlastitu domovinu. Rezime stava o Kvaterniku i buni možemo pronaći u relativno recentnom *Hrvatskom biografskom leksikonu* gdje se navodi kako unatoč neuspjehu ustanka, „zagovornici različitih ideologija bili su oduševljeni Kvaternikovom žrtvom za više ciljeve – zbog ideala o stvaranju neovisne hrvatske države pravaši, a zbog njegove beskompromisne borbe dio komunista.“<sup>65</sup>

Nužno je osvrnuti se i na propuste hrvatske historiografije kao što Kulundžić navodi činjenicu da nitko nakon bune nije ispitao Kvaternikovu udovicu Ružicu koja je možda mogla otkriti bitne podatke o samom planiranju bune, ali i pružiti uvid u razloge zbog kojih se Kvaternik uopće odlučio na podizanje bune. Kulundžić nastavlja kako je hrvatska historiografija zbog općenite nezainteresiranosti za ovu kompleksnu i veoma opsežnu temu učinila jednu od najvećih nepravdi „ne samo prema našim mrtvim velikanima, borcima za naš nacionalni identitet, martirima i uzorima, nego i prema generacijama koje dolaze.“<sup>66</sup>

#### 5. Zaključak

Naznake o mogućnosti izbivanja bune mogu se prepoznati u radovima Kvaternika već 1860-ih, ali se jasnije uočavaju od početka 1871. godine u pravaškim glasilima. Sami opisi bune koji se donose u novinama u prvo vrijeme preuveličavaju važnost bune, dajući joj puno važniji značaj nego što ga je ona zapravo imala. Takav pristup dominirat će i u historiografiji prve polovice 20. stoljeća, a kao glavni nositelj te teze istaknut će se Ferdo Šišić. Promjenom državnog uređenja i uvođenjem socijalizma



dolazi do promjene viđenja bune jer se promatra Kvaternika i njegove vizije s ekonomske, socijalne i ideološke pozicije. Tijekom 1960-ih i 70-ih godina prevladava razrađeniji pristup te detaljnije istraživanje same bune kojom se bave Jaroslav Šidak i Mirjana Gross, zastupajući tezu kako buna nije mogla imati veći značaj unutar austrijske politike i ne bi ju trebalo gledati kao ključni događaj koji je doveo do održanja dualizma na vlasti. Na kraju dvadesetog stoljeća, nakon raspada Jugoslavije, dolazi do novog interesa za Rakovičku bunu i djelovanje Eugena Kvaternika kojega se na valu nacionalizma poteklog kreiranjem neovisne hrvatske države vidi kao jednog od nacionalnih junaka koji su svoj život položili za svoju zemlju.

## 6. Bibliografija

### Izvori

*Branik*, lipanj 1871. – srpanj 1871.

*Hrvatska*, travanj 1871. – kolovoz 1871.

*Narodne novine*, listopad 1871. – studeni 1871.

*Narod*, listopad 1871.

*Naša sloga*, studeni 1871.

*Obzor*, rujan 1871. – listopad 1871.

*Radenik*, listopad 1871. – prosinac 1871.

*Srpski narod*, listopad 1871.

### Literatura

Cesarec, August. *Sin domovine: životna drama Eugena Kvaternika*. Zagreb, 1940.

*Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 7. Zagreb, 1968.

Gross, Mirjana. *Povijest pravaške ideologije*. Zagreb, 1973.

Holjevac, Željko. *Ogulinska pukovnija (1746.-1873.). Polazišta*. Ogulin, 2012.

Holjevac, Željko. „Rujanski manifest i Rakovička buna 1871. godine“. *Matica* 61 8/9 (2011): 48-49.

Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb, 1936.

Horvat, Rudolf. *Najnovije doba hrvatske povijesti*. Zagreb, 1906.

\_\_\_\_\_. *Kvaternikova buna kod Rakovice*. Zagreb, 1941.

*Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8. Zagreb, 2013.

Jakšić, Grgur. „Rakovička buna (1871.)“. U: *Zbornik naučnih radova: Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života 1869 – 1929 posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici*, ur. Grga Novak, 641-645. Zagreb, 1929.

Karanović, Milan. *Kvaternikova revolucija u hrvatskoj krajini*. Zagreb, 1921.

Kulundžić, Zvonimir. *Odgonetavanje „zagonetke Rakovica“. Zaboravljeni hrvatski seljački tribun Petar Vrdoljak, prethodnik Stjepana Radića za pola stoljeća*. Zagreb, 1994.

Laszowski, Emilij. *Rakovica: topografska historijska crtica*. Zagreb, 1921.

Ljerka Kuntić, ur. *Eugen Kvaternik. Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*. Zagreb, 1971.

Matković, Stjepan. „Valorizacija Eugena Kvaternika u svjetlu pravaških ideologija i hrvatske historiografije od kraja 19. stoljeća do 1918.“ *Povijesni prilozi* 16/16 (1998): 223-242.

Milutinović, Kosta. „Svetozar Marković o Rakovičkoj buni i Starčevićевой stranci prava.“ *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* 3 (1960): 289-295.

Nehajev, Milutin. *Rakovica*. Zagreb, 1932.

Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*, 4. izd. Zagreb, 2007.

Perić, Ivo. *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*. Zagreb, 2002.

Polić, Martin. *Parlamentarna povjest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilježkama iz političkog, kulturnog i društvenoga života*, sv. 2. (1867.-1880). Zagreb, 1900.

Stančić, Nikša. „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.“ *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25/1 (1992): 39-56.

Šegvić, Kerubin. *Dr. Ante Starčević: njegov život i djela*. Zagreb, 1911.

Šidak, Jaroslav, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić. *Povijest hrvatskog naroda: g. 1860-1914*. Zagreb, 1968.

Šidak, Jaroslav. *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*. Zagreb, 1973.

Šidak, Jaroslav. *Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici g. 1871*. Beograd, 1961.

Šišić, Ferdo. *Kvaternik (Rakovička buna)*. Zagreb, 1926.

Šišić, Ferdo (ur.). *Korespondencija Rački - Strossmayer*. sv. 1. Zagreb, 1928.

Šišić, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Zagreb, 1916.

Valentić, Mirko. „Osnovni problemi u ekonomici Hrvatsko-slavonske Vojne krajine.“ *Historijski zbornik* 18 (1965): 89-102.

Vojvodić, Vaso. „Izvjestaji Rada Čuića o Rakovičkoj buni (1871)“ *Historijski zbornik* 14 (1961): 217-223.

Werheimer, Eduard von. *Graf Julius Andrassy. Sein Leben und seine Zeit*, sv. 1. Stuttgart, 1910.

## Bilješke

- 1 Ferdo Šišić, *Kvaternik (Rakovička buna)* (Zagreb, 1926), 25.
- 2 Ivo Perić, *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću* (Zagreb, 2002), 281-282; Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, 4. izd. (Zagreb, 2007), 278.
- 3 *Hrvatska*, 20. VII. 1871.
- 4 Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije* (Zagreb, 1973), 189; Rudolf Horvat, *Kvaternikova buna kod Rakovice* (Zagreb, 1941), 21-22.
- 5 *Hrvatska*, 2. IV. 1871.
- 6 *Branik*, 23. VI. 1871.
- 7 *Ibid.*
- 8 *Branik*, 26. VII. 1871.
- 9 Gross, *Povijest pravaške ideologije*, 191; Mirko Valentić, „Osnovni problemi u ekonomici Hrvatsko-slavonske Vojne krajine“, *Historijski zbornik* 18 (1965): 96-98.
- 10 *Obzor*, 27. IX. 1871.
- 11 *Obzor*, 14. X. 1871.
- 12 *Obzor*, 16. X. 1871.
- 13 Željko Holjevac, „Rujanski manifest i Rakovička buna 1871. godine“, *Matica* 61/8-9 (2011): 48-49.
- 14 *Obzor*, 16. X. 1871.
- 15 Ferdo Šišić (ur.), *Korespondencija Rački-Strossmayer*, sv. 1 (Zagreb, 1928), 145-146.
- 16 *Narodne novine*, 18. X. 1871.
- 17 *Narodne novine*, 8. XI. 1871
- 18 *Narod*, 17. X. 1871.
- 19 *Srpski narod*, 20. X. 1871.
- 20 Kosta Milutinović, „Svetozar Marković o Rakovičkoj buni i Starčevićевой stranci prava“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* 3 (1960): 291; *Radenik*, 16. X. 1871.
- 21 *Radenik*, 2. XII. 1871.
- 22 *Obzor*, 16. X. 1871.
- 23 *Narodne novine*, 24. X. 1871.
- 24 *Obzor*, 24. X. 1871.
- 25 *Obzor*, 25. X. 1871.
- 26 *Naša sloga*, 1. XI. 1871.
- 27 *Obzor*, 24. X. 1871.
- 28 *Obzor*, 24. X. 1871.
- 29 Zvonimir Kulundžić, *Odgonetavanje „zagonetke Rakovice“*. *Zaboravljeni hrvatski seljački tribun Petar Vrdo-ljak, prethodnik Stjepana Radića za pola stoljeća* (Zagreb, 1994): 32-34; 37.
- 30 *Obzor*, 24. X. 1871.
- 31 *Obzor*, 25. X. 1871.
- 32 *Ibid.*
- 33 Martin Polić, *Parlamentarna povijest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilježkama iz političkog, kulturnog i društvenoga života*, sv. 2 (Zagreb, 1900), 154-156.

- 34 Rudolf Horvat, *Najnovije doba hrvatske povijesti* (Zagreb, 1906), 283.
- 35 Eduard von Wertheimer, *Graf Julius Andrassy. Sein Leben und seine Zeit*, sv. 1 (Stuttgart, 1910), 582; 584.
- 36 Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (Zagreb, 1916), 336.
- 37 Kerubin Šegvić, *Dr. Ante Starčević: njegov život i djela* (Zagreb, 1911), 256.
- 38 Milan Karanović, *Kvaternikova revolucija u hrvatskoj krajini* (Zagreb, 1921), 27.
- 39 Emilij Laszowski, *Rakovica: topografska historijska crtica* (Zagreb, 1921), 14-15.
- 40 Ibid 15.
- 41 Grgur Jakšić, „Rakovička buna (1871)“, u *Zbornik naučnih radova: Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života 1869 – 1929 posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici*, ur. Grga Novak (Zagreb, 1929), 641.
- 42 Ibid 642.
- 43 Ibid 642-644.
- 44 Šišić, *Kvaternik*, 40-42.
- 45 Ibid 39-40.
- 46 Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* (Zagreb, 1936), 274.
- 47 August Cesarec, *Sin domovine: životna drama Eugena Kvaternika* (Zagreb, 1940), 5-6.
- 48 Vaso Vojnović, „Izvjestaji Rada Čuića o Rakovičkoj buni (1871.)“, *Historijski zbornik* 14 (1961): 220.
- 49 Horvat, *Kvaternikova buna kod Rakovice*, 22-27.
- 50 Vidi npr. Šidak, Jaroslav. „Eugen Kvaternik i Prva Internacionala“. *Historijski zbornik* 17 (1964): 504-506; Cecić, Vinko. „Eugen Kvaternik je djelovao prema direktivama Prve internacionale“. *Zagrebačka panorama* 2/4 (1962): 17-19; Cesarec, August. *Križa stranke prava i naši "komunari" 1871*. Zagreb, 1951. i dr.
- 51 Jaroslav Šidak, *Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici g. 1871*, (Beograd, 1961), 38.
- 52 Gross, *Povijest pravaške ideologije*, 282.
- 53 Ljerka Kuntić (ur.), *Eugen Kvaternik. Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandum, pisma*. (Zagreb, 1971), 59.
- 54 Ibid 60.
- 55 Ibid 64.
- 56 Jaroslav Šidak i dr., *Povijest hrvatskog naroda: g. 1860-1914* (Zagreb, 1968), 38.
- 57 Ibid.
- 58 Ibid 52.
- 59 Enciklopedija Jugoslavije, sv. 7. Zagreb, 1968. s.v. „Rakovička buna“: 37.
- 60 Polemika je započela objavom djela *Istorije Jugoslavije* 1972. (I. Božić, S. Čirković, M. Ekmečić, V. Dedijer) u kojemu Ekmečić iznosi velikosrpsku interpretaciju hrvatske povijesti 19. stoljeća, dok Gross ukazuje na nedosljednosti Ekmečićevog pristupa proučavanju nacionalnih povijesti. Vidi Ekmečić, Milorad. „Odgovor na neke kritike „Istorije Jugoslavije“ (XIX vijek)“. *Jugoslavenski istorijski časopis* 1/2 (1974): 217-281; Gross, Mirjana. „Ideja jugoslovenstva u XIX stoljeću i dogmat-ski nacionalizam“. *Jugoslavenski istorijski časopis* 3/4 (1975): 121-160. itd.
- 61 Nikša Stančić, „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25/1 (1992): 54.
- 62 Stjepan Matković, „Valorizacija Eugena Kvaternika u svjetlu pravaških ideologija i hrvatske historiografije od kraja 19. stoljeća do 1918.“, *Povijesni prilozi* 16/16 (1998): 240.
- 63 Pavličević, *Povijest Hrvatske*, 278.
- 64 Željko Holjevac, *Ogulinska pukovnija (1746.-1873.). Polazišta* (Ogulin, 2012), 108.
- 65 Hrvatski biografski leksikon, sv. 8. Zagreb, 2013. s.v. „Kvaternik, Eugen“: 485.
- 66 Kulundžić, *Odgonetavanje „zagonetke Rakovica“*, 190-192.

## Perception of the Rakovica Revolt in Newspapers and the Croatian Historiography

### Summary

**The article deals with the portrayal and perception of the Rakovica revolt and its participants in newspapers following the start of the Revolt. The article also deals with an analysis of the event in Croatian historiography. Because of different interpretations of the Revolt that changed over time, we can claim that it, as well as the figure of Eugen Kvaternik, was used for political and ideological purposes. By highlighting the key changes in the perception of the Revolt during the twentieth century, the author claims that the Revolt had been used in order to keep dualism in power, but was then disregarded until the creation of the Republic of Croatia at the end of the twentieth century.**

### Keywords:

**Rakovica revolt, Eugen Kvaternik, newspapers, historiography**



# Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

# Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

# Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,  
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik  
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika  
Saša Vuković

Uredništvo  
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,  
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,  
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici  
Andrija Banović, Alen Obrazović,  
Alen Okreša

Redakcija  
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,  
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,  
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,  
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva  
Petar Plastić

Recenzenti  
dr. sc. Miroslav Bertoša  
dr. sc. Zrinka Blažević  
dr. sc. Branimir Janković  
Marko Lovrić  
dr. sc. Jelena Marohnić  
dr. sc. Josip Mihaljević  
dr. sc. Jasmina Osterman  
dr. sc. Martin Previšić  
Filip Šimetin Šegvić, asist.  
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura  
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan  
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,  
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,  
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje  
Tomislav Vlainić

Prijevod s engleskog jezika  
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač  
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak  
Tiskara Zelina d.d.

Naklada  
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima  
izražavaju isključivo stavove i mišljenja  
autora i ne predstavljaju nužno stavove i  
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su  
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta  
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i  
interkulturne studije Filozofskog fakulteta  
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno  
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva  
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb  
(za: Uredništvo Pro tempore),  
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,  
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt  
pt.urednistvo@gmail.com